

Kdo může v češtině jít¹

Svatava Škodová

ABSTRAKT:

Cílem textu je představit možnosti obsazení subjektového participantu se selektivním sémantickým rysem +animal, tj. zaměřuje se na to, o kterých zvířatech můžeme v češtině prohlásit, že *jdou*. Sloveso *jít* ve svém prototypickém významu popisuje pohyb člověka, tento pohyb je antropomorfsky přenášen i na zvířata a popis jejich pohybu. Dané sloveso však v češtině není možné použít v souvislosti se všemi zvířaty. V textu je představena drobná sonda porovnávající distribuci slovesa *jít* ve spojení s vybranými zvířaty skupinou roditých a nerodilých mluvčích češtiny. Následně je reflektováno, které rysy vázané na vytvoření pohybu chůze jsou zásadní pro to, aby byly v češtině považovány za přijatelné, resp. nepřijatelné pro označení pohybu daného zvířete pomocí slovesa *jít*.

KLÍČOVÁ SLOVA:

čeština, slovesa pohybu, člověk — zvíře, sloveso *jít*, kognitivní lingvistika

ABSTRACT:

The text presents possible animal subjects for the Czech verb *jít* (“to go”). The verb *jít* prototypically described human movement, then was used anthropomorphically to describe the movement of animals; however, the verb *jít* cannot be used for all animals. The article presents some brief research into the use of the verb *jít* with specific animals. The data was collected from both native and non-native Czech speakers, allowing us to reflect upon which features of an animal’s movement are essential for native Czech speakers to consider it acceptable to use the verb *jít*.

KEYWORDS:

Czech, Verbs of motion, *Jít*, Human — animal, Cognitive linguistics

Než se pokusím odpovědět na otázku *Kdo může v češtině jít?*, podívejme se alespoň zevrubně na sémantické vymezení slovesa *jít*. *Slovník spisovné češtiny* (Filipec a kol. 2000: 123) definuje sloveso *jít* jako „pohybovat se úmyslně (kroky) po vlastních nohou“.

V prototypickém významu sloveso *jít* označuje fyzický pohyb z jednoho místa na jiné, tj. z nějakého východiska do cíle pohybu. Východisko i cíl mají povahu fyzického prostoru, pohybujícím se subjektem je prototypický člověk, pohyb probíhá po pevném povrchu a je složen z dílčích pravidelně se opakujících jednotek, tj. kroků.

Cílem tohoto textu však není popsat metaforickou extenzi slovesa *jít*,² zaměříme se pouze na možnost obsazení jeho subjektového participantu se selektivním

1 Tato práce vznikla za podpory projektu Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a projektu Univerzity Karlovy Progres Q10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

2 K tomu blíže např. Saicová Římalová 2009, 2010 a Škodová 2017, 2018.

sémantickým rysem +animal (Svozilová a kol. 1997), tj. na to, o kterých zvířatech můžeme říci, že *jdou*.³ Protože sloveso *jít* patří mezi nejméně frekventovaná česká slovesa (Bartoň a kol. 2009) a protože „svět zvířat je vždy nahlížen z lidské perspektivy (a) oba světy jsou vzájemně propojené a neoddělitelné“ (Šťastná 2019: 481), lze předpokládat, že sloveso *jít* zachycující lidský pohyb pomocí nohou, resp. kroků, přenášíme antropomorfsky i na zvířata a popis jejich pohybu. „Podle prostředí, ve kterém se pohyb uskutečňuje, se rozeznává hlavně chůze (běh), plavání nebo let.“ (Kračmar 2016: 43)

Kompatibilita pohybu vyjádřeného pomocí slovesa *jít* se tedy nevztahuje na celou skupinu zvířat absolutně. V učebnicích češtiny pro cizince ani ve slovnících neexistují instrukce, pro která zvířata je možné sloveso *jít* použít. V roce 2019 jsem proto realizovala malou průzkumnou sondu mezi českými studenty programu Filologie na FP TUL⁴ a nerodilými mluvčími češtiny studujícími v programu Bohemistika pro cizince na FF UK.⁵ Rodilí i nerodilí mluvčí dostali stejný úkol, jehož zadání znělo: „Označte živočichy, jejichž pohyb můžete označit pomocí slovesa *jít*, tj. např. zebra jde. Pokud pohyb zvířete nemůžete označit slovesem *jít*, uveďte sloveso vystihující pohyb zvířete.“ Mluvčí vybírali z následujících zvířat řazených v uvedeném pořadí: morče, pes, kuň, holub, prase, pavouk, kočka, kráva, krokodýl, želva, moucha, slepice, slon, králík, veverka. Z množiny vybraných zvířat se všechna pohybují po pevném povrchu, všechna mají nohy, byť v různém počtu.

Vybraná zvířata se záměrně liší svou velikostí vůči člověku, který jejich pohyb označuje a je kognitivně nucen srovnávat svůj pohyb chůze s pohybem, který vykonávají zvířata. Dalším kritériem výběru byla rychlost pohybu a délka končetin zvířat vzhledem k jejich tělu. Tato dvě kritéria jsou důležitá pro vnímání kroku a pravidelnosti střídání tohoto pohybu. Ve skupině jsou proto zařazena zvířata poměrově výrazně větší i menší než člověk; s dvěma, čtyřma, šesti a osmi nohama, jejichž velikost je k poměru těl zvířat výrazně větší i výrazně menší než tělo zvířete.

S mluvčími obou skupin jsem následně diskutovala o jejich výběru sloves a o zvířatech, u nichž s užitím slovesa *jít* váhali, a o tom, co jejich váhání způsobovalo. Rodilí mluvčí měli následně zvažovat kritéria kompatibility, resp. nekompatibility slovesa *jít* se zvolenými zvířaty.

Všichni nerodilí mluvčí bez váhání spojili všechna uvedená zvířata se slovesem *jít*. Při první konfrontaci nebyli většinou schopni uvádět, zda nějaké antropomorfské rysy zvířete a způsob pohybu souvisejí s výběrem slovesa *jít*. Při diskusi byli schopni tento pohyb konfrontovat pouze s pohybem létání a plavání, příp. plazení. Rodilí mluvčí naopak hned při prvním čtení vykazovali v přiřazování zvířat k pojmenování

3 Záměrně zde neužíváme nedokonavé sloveso *chodit*, jehož sémantické extenze se od slovesa *jít* odlišují.

4 Katedra českého jazyka a literatury, Fakulta pedagogická, Technická univerzita v Liberci. Dotazník vyplnilo 45 mluvčích.

5 Ústav bohemistických studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze. Dotazník vyplnilo 42 mluvčích, jejichž úroveň komunikační kompetence odpovídá úrovni B2 podle SERRJ.

jejich pohybu rozdělení do tří typů skupin zvířat vzhledem k uplatnění parametru kompatibility se slovesem *jít*.

První skupinou zvířat jsou zvířata jednoznačně spojitelná se slovesem *jít*. Mezi tato zvířata se řadí pes, kuň, kráva, slon. Z diskuse se studenty vyplývá, že pohyb těchto zvířat označují slovesem *jít*, protože zřetelně rozeznávají střídavý kmit nohou, který „není moc rychlý“ a je dobře patrný, protože zvířata jsou dostatečně velká a rozměry jejich nohou jsou při percepci dobře rozeznatelné vzhledem k jejich tělu.

Druhou skupinou jsou zvířata pro rodilé mluvčí se slovesem *jít* jednoznačně nespojitelná. Tato skupina zahrnuje zvířata jako pavouk, krokodýl, želva, moucha, králík, veverka. Tato zvířata jsou buď moc malá a pohyb jejich nohou je tak rychlý, že je těžko zrakově zaznamenatelný, resp. spojitelný s pravidelným střídáním kroku (pavouk, moucha), nebo je naopak příliš pomalý a střídavý pohyb všech končetin není vzhledem k velikosti těla dobře sledovatelný (želva, krokodýl), nebo je příliš rychlý a nevykazuje pravidelný rytmus střídání končetin (veverka, králík). Pro tato zvířata mluvčí raději volí spojení se slovesy pohybu *běžet*, *lézt*, *skákat*, *hopkat* atp.

Třetí skupinu pak představují zvířata, u nichž se rodilí mluvčí na kompatibilitě se slovesem *jít* neshodují. Mezi tato zvířata patří morče, kočka, holub, prase, slepice. U těchto zvířat se mluvčí různí v interpretaci pohybu.⁶ Někteří rodilí mluvčí označují pohyb těchto zvířat slovesem *jít*, pohyb nohou vnímají jako pravidelný a dobře vnímatelný vzhledem k velikosti těla zvířat. Druhá část rodilých mluvčích však užití slovesa *jít* pro pohyb daných zvířat považuje za nepatřičné. Roli v této interpretaci hraje rychlost pohybu nohou, u morčete, kočky a prasete někteří rodilí mluvčí vnímají pohyb jako příliš rychlý a označují jej už jako *běh*. U slepice a holuba, ačkoliv se pohybují po dvou nohou tak jako člověk, naopak vnímají pohyb jako příliš pomalý, ale také poukazují na to, že se jeví jako příliš důkladný, kvůli této důkladnosti jej označují raději pomocí slovesa *kráčet*. U kočky je pro některé mluvčí její pohyb buď příliš rychlý, tj. *kočka běží*, nebo příliš pomalý, *kočka se plíží/našlapuje*, neodpovídá však chůzi.

Závěrem lze shrnout, že pohyb popisovaný jako chůze a vyjadřovaný slovesem *jít*, není v češtině prisuzován výlučně člověku, ale přenášíme jej i na zvířata. Zvířata, která se pohybují po zemi pomocí nohou, pak lze vnímat jako škálu umístěnou mezi kladným bodem, který zahrnuje zvířata, jež kolokaci se slovesem *jít* jednoznačně vytvářejí, a záporným bodem, který zahrnuje zvířata, jež kolokaci se slovesem *jít* jednoznačně nevytvářejí. Mezi těmito body jsou umístěna zvířata, u nichž se na označení pohybu pomocí slovesa *jít* rodilí mluvčí neshodnou, a to zvl. z důvodu rychlosti pohybu nebo poměru velikosti nohou vůči tělu zvířete.

⁶ Poměry mluvčích užívajících pro pohyb těchto zvířat sloveso *jít* se u jednotlivých zvířat liší, představují vždy poměr nejméně 1:3, vzhledem k nízkému počtu respondentů není však procento zastoupení relevantní a bylo by třeba ověřit preference užití na větším vzorku rodilých mluvčích.

BIBLIOGRAFIE:

- Bartoň, T. a kol. (2009): *Statistiky češtiny*. Praha: NLN.
- Filipec, J. a kol. (eds.) (2000): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia.
- Kračmar, B. (2016): *Fylogeneze lidské lokomoce*. Praha: Karolinum.
- Saicová Římalová, L. (2009): O významech sloves typu jít a typu chodit v češtině, *Bohemistika* 2009. 3, s. 161–176.
- Saicová Římalová, L. (2010): *Vybraná slovesa pohybu v češtině*. Praha: Karolinum.
- Svozilová, N. a kol. (1997): *Slovesa pro praxi*. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.
- Škodová S. (2017): Sloveso JÍT ve funkci složky analytického predikátu, in: Uličný, O. (ed.), *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, s. 41–51.
- Škodová S. (2018): Sloveso JÍT v zrcadle užití nerodilými mluvčími češtiny, in: Škodová, S. — Hrdlička, M. (eds.), *Čeština jako cizí jazyk v průsečíku pohledů*, Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, s. 246–260.
- Šťastná, L. (2019): „Zvířecí“ výrazy pro lidský svět. Opozice člověk — zvíře v češtině, *PRÁCE FILOLOGICZNE* 2019. LXXIII, s. 481–494.